

Twee reacties op het interview met Andreas Burnier van Leontine van Velp in LOVER 1977-4

Het interview door Leontine van Velp in *Lover* 1977-4 werd voorzien van een waarschuwend stukje van de Redactie:

‘In het volgend nummer van *Lover* zal kritisch worden ingegaan op de in dit stuk geformuleerde ideeën, met name over de vrouwenbeweging.

Bij de (in *Lover* nooit eerder gebruikte) vorm van deze bespreking: een interview met de auteur, bleek dat niet goed mogelijk.’

De eerste reactie van Petra de Vries, Joyce Outshoorn en Anet Bleich

De tweede reactie van Maaike Meyer en Mirjam van Hemert

Uit: *Lover*, driemaandelijks Literatuuroverzicht van de Vrouwenbeweging, 1978-1

Andreas Burnier en de vrouwenbeweging

Petra de Vries

Joyce Outshoorn

Anet Bleich

*Een reactie in gespreksvorm op de uitspraken van Andreas Burnier in de vorige *Lover* (1977-4)*

Joyce: Toen ik het interview met Andreas Burnier in de vorige *Lover* las, dacht ik eerst: laat maar. Maar ik vind dat in het interview de vrouwenbeweging en het feminisme zo weinig tot hun recht komen dat ik er wel iets over wil zeggen. Ik proef er zo weinig begrip in voor waar andere vrouwen mee bezig zijn en weinig echte solidariteit.

Anet: Het verbaast mij een beetje door de manier van denken die er uit spreekt, die met het wezen van het feminisme – feminisme als de beweging die de bevrijding van vrouwen nastreeft – in zoverre niet te verenigen is omdat er haast een oud-liberaal standpunt uit spreekt. De wijze waarop Andreas zelf in de wereld zit is het algemene uitgangspunt voor haar: het veranderen van de ideeën, van de cultuur. Daarmee bezig zijn is op zichzelf helemaal niet gek, maar mijn bezwaar begint op het moment dat zij zich afzet tegen

aktiviteiten die de materiële onderdrukking van vrouwen raken. Dat komt voor mij erg naar voren in de dingen die zij zegt over massabewegingen, over het verwerpen van de actie voor abortus, de neerbuigende manier waarop zij spreekt over acties van fabrieksarbeidsters.

Petra: Ik ben ook gevallen over dat liberale, dat elitaire, en het punt van de massabeweging, die voor haar sowieso slecht is. Ook heb ik de indruk dat zij voorbijgaat aan het feit dat de onderdrukking van vrouwen niet alleen cultureel is maar ook materieel en psychologisch. Haar nadruk op een andere cultuur betekent dat alleen vrouwen met voldoende opleiding en salaris zinnig bijdragen tot het feminisme. Uit haar hele betoog spreekt bovendien niets van de noodzaak van een politieke beweging. Die bevrijding gaat niet vanzelf via een tegenkultuur.

Anet: Wat bij Andreas erg naar voren komt is dat het *denken* wel een nieuwe maatschappij zal voortbrengen. Volgens mij is dat een nogal idealistisch standpunt (waarbij dus, anders dan bijvoorbeeld in het historisch materialisme, het denken los staat van de materiële werkelijkheid). Natuurlijk is het van belang om ideeën te formuleren, maar wat je denkt hangt toch vooral af van de situatie waarin je je bevindt: voor huisvrouwen die geeneens de tijd hebben om over hun eigen onderdrukking na te denken is zo'n cultuurverhaal een beetje absurd. Ik krijg de indruk dat vrouwen die niet de hele dag met het ontwerpen van een nieuwe cultuur bezig zijn, een beetje worden afgeschreven. Maar patriarchale verhoudingen, geworteld in kapitalistische verhoudingen, kan je niet veranderen met salonfilosofie.

Joyce: Dat liberale vind je ook terug in haar afzetten tegen de staatsbureaucratie en haar verhaal over de verantwoordelijkheid van het individu.

Anet: Ja, het is een typische gedachtengang van iemand die op klassiek liberale wijze de staat tegenover de maatschappij stelt, zonder te zien hoe ze met elkaar verweven zijn. Het probleem lijkt me niet dat de staat allerlei taken op zich neemt, maar veel meer dat vrouwen, en in het algemeen mensen, onder de tegenwoordige maatschappelijke verhoudingen weinig controle kunnen uitoefenen op de manier waarop de staat funktioneert. En als je dan ziet hoe kritiekloos Andreas de 'eigen verantwoordelijkheid van het individu' verheerlijkt dan vraag ik me toch echt even af: is dat nou Andreas Burnier of is het Haya van Someren?

Petra: Er achter zit het idee van het recht van de sterkste: degenen die in deze maatschappij voor zichzelf al kunnen opkomen zijn toch als de sterksten.

Joyce: Ze ziet de staat ook altijd als negatief. Terwijl er goede dingen zijn geregeld door het staatsoptreden, denk maar aan de acht-urige werkdag. Maar er zit bij Andreas een tegenstrijdigheid tussen enerzijds het feit dat ze bang is voor het oplossen van traditionele verbanden als het gezin, waarbij mensen nog meer op zichzelf worden teruggeworpen, en anderzijds haar beoordeling van de staat. Veel staatsoptreden is juist een poging, deze gevolgen van de industrialisatie tegen te gaan. Dit zou toch door haar genuanceerder moeten worden bekeken.

Petra: Ook liberaal vind ik dat ze zegt: mensen moeten eerst een daad stellen en dan pas eisen, en niet anderen of structuren de schuld geven.

Joyce: Vrouwen stellen al een daad als zij eens tijd nemen voor zichzelf of buiten het gezin iets anders ondernemen.

Petra: Precies. En ik vind het al een vooruitgang als vrouwen eens niet eerst zichzelf de schuld geven maar anderen aanspreken of aanklagen. Als je dat niet ziet, dan ontken je gewoon dat er onderdrukking van vrouwen is. En vrouwen zijn pas eisen gaan stellen nadat ze eerst geprobeerd hebben zelf dingen aan te pakken, maar ze merkten toen dat dat niet ging.

Joyce: En dan zal je toch krachten moeten bundelen en een beweging moeten hebben om het een en ander aan te pakken. Je kan dat niet in je dooie uppie. Voor haar is echter een massabeweging oninteressant, het heeft geen allure voor haar, terwijl ik vind dat je met een massabeweging pas een bedreiging gaat vormen voor de patriarchale status quo. Ze zit geheel in het negentiende eeuwse denken over de ‘massa’, dat ingegeven is door afkeer en vrees van de bourgeoisie voor de opgekomen arbeidersbeweging en het socialisme. En massabewegingen zijn historisch gezien toch de motoren voor sociale veranderingen.

Anet: Ze heeft het vooroordeel dat een massabeweging iets grauws, iets uniformerends, heeft. Terecht kritiseert ze normen waarbij niemand als individu iets mag presenteren, maar daar verzetten wij ons óók tegen: het gaat ons in de vrouwenbeweging juist om ontplooiing, we doen ons uiterste best om dat grauwe te voorkomen.

Petra: Ze gooit alle massabeweging op een hoop. Een massabeweging schrikt vrouwen inderdaad af, daarom proberen we de negatieve kanten tegen te gaan: we zijn niet voor schreeuwerige vergaderingen, onze accenten liggen in de kleine groepen, en een paar keer per jaar komt onze massaliteit naar voren. Wij zijn alleen een massabeweging, omdat we op alle niveau's werken en organiseren, en vrouwen aanspreken.

Joyce: Omdat we het zelf moeilijk hebben met die massaliteit is het juist moeilijk voor de vrouwenbeweging om effectief pressie uit te oefenen. We willen de oude vormen vermijden, maar de grenzen van die effectiviteit in het oog houden.

Petra: Bij Andreas is die afkeer gekoppeld aan een vrees dat de groep het individu opslokt. Ze onderkent dan echter niet dat het feminisme een reactie is op onder anderen het isolement van vrouwen, en dat het goede ervan is dat de groepsleden elkaar steunen in hun bevrijding.

Anet: Bij haar is de individuele ontplooiing niet een doel om naar te streven, maar meer een soort eis vooraf, zo van vrouw ontplooi je!

Joyce: De grenzen aan die ontplooiing vind je bij haar niet terug. Sterker nog: de stromingen die die grenzen exploreren, daar zet zij zich tegen af. Bijvoorbeeld de marxisten onder ons, die doet ze af als gevangenen in een mannelijk denkkader, verloren zielen voor haar. Terwijl het marxisme je juist oog geeft voor de maatschappelijke belemmeringen voor die ontplooiing. Bij haar zie ik weinig kennis van de feministische kritiek op het marxisme, of die op Freud trouwens, die ook grenzen exploreert.

Anet: Haar kritiek op Marx is ook erg idealistisch: ze zegt: het denken is het overheersende, dingen die met economie, geld en bezit te maken hebben zijn een beetje plat voor haar. Ik denk dat de feministische kritiek op Marx inderdaad tegen de overmatige nadruk op het economische gericht is, maar je moet dan niet in het andere uiterste vervallen en Marx maar op de schroothoop gooien. Marx is van belang omdat hij benadrukte dat de geschiedenis wordt gemaakt door dat emancipatieprocessen die door een beweging worden gedragen, de loop van de geschiedenis kunnen veranderen.

Petra: Ik vind ook dat zij weinig kennis heeft van de feministische kritiek op het westerse denken, op de wetenschap en dergelijke. Die roep van haar op een nieuwe visie op de mens, een nieuw mensbeeld. Wat belangrijk is is dat het feminisme eindelijk eens een keer een visie geeft op vrouwen door vrouwen, een doorbreking juist van het oude man-mens-beeld.

Joyce: Ik vind die hele roep op een nieuw mensbeeld ook wat absurd. Het doet mij denken aan de roep om een blauwdruk. Wezenlijk in het feminisme voor mij is dat wij al probeerend dat pogen op te bouwen, een vaste blauwdruk zou alleen maar verstarrend werken. Zij vindt zo'n mensbeeld van belang omdat ze zegt dat je anders teveel leentjebuurt speelt en er allerlei ideeën binnen kunnen glippen. Dat kan gevaarlijk zijn, omdat ze doortrokken zijn van een mannenperspektief of een man-mens-beeld. Maar het lijkt mij weinig nuttig alles maar

overboord te zetten en bij een nulpunt te beginnen. We zullen moeten beproeven wat voor ons werkt.

Petra: Alsof we met een schone lei kunnen beginnen. Alsof je jezelf buiten de grenzen van je eigen bepaaldheid kan houden.

Anet: Natuurlijk is Andreas in haar denken óók beïnvloed: door mannen, Plato, het liberalisme en noem maar op.

Joyce: Ik vind het geringe begrip, en de geringe kennis over de vrouwenbeweging ook terug in haar abortusstandpunt. Je kan niet zeggen dat abortus het centrale issue is in de vrouwenbeweging, het is niet het belangrijkste. Het is wel een van de weinige dingen waar bijna iedereen in de beweging het over eens is. Abortus stáát namelijk ergens voor: het heeft te maken met de zeggenschap over je eigen lijf, met je eigen autonomie. Je kan er niet om heen als vrouwenbeweging, net zo min als om anticonceptie, seksualiteit, gezondheidszorg, kinderen en niet-seksistische medische wetenschap.

Petra: Wij zien abortus niet als positief, in de vrouwenbeweging is altijd gezegd: het is een noodmaatregel.

Joyce: Andreas kan wel zeggen dat het mannelijk is omdat abortus voor haar te maken heeft met doodsdrift, maar beter lijkt het mij je eens af te vragen hoe het komt dat een mannenkultuur en een mannenmaatschappij ons dwingt tot zo'n maatregel.

Anet: Voor mij is haar afkeer van abortus een voorbeeld van haar wat esthetische benadering van hoe het er in de wereld voorstaat. Kultuurkritiek is enorm belangrijk, maar het moet meer gekoppeld worden aan de dagelijkse praktijk en onze omgangsvormen, en niet blijven steken in pogingen daarin iets te veranderen achter de schrijftafel. Moedermavo's en gelijke betaling lijken in haar ogen nuttige trivialiteiten, die best mogen, maar nu eenmaal niets wezenlijks bijdragen aan de Redding van Onze Cultuur (met hoofdletters).

Joyce: Terwijl ik denk: we zijn nog steeds bezig met het scheppen van de voorwaarden zodat vrouwen überhaupt kunnen gaan deelnemen aan de cultuur. Want de dingen zijn nu zo georganiseerd in onze maatschappij dat ze vrouwen er altijd van uitsluiten. Ik denk dat we pas echt iets kunnen verwachten als vrouwen niet meer gebonden zullen zijn aan de reproductie van het dagelijks leven.

Uit: *Lover, driemaandelijks Literatuuroverzicht van de Vrouwenbeweging*, 1978-2

Geachte Redactie

Maaïke Meyer

Mirjam van Hemert

‘Women are hard on women. Women dislike women.

Women – but are you not sick to death of the word?’

Virginia Woolf.

Toen wij de reactie van de dames De Vries, Bleich en Outshoorn op het interview met Andreas Burnier lazen (zie *Lover* 1978-1, resp. 1977-4), dachten wij eerst: laat maar. Wij proefden er zo weinig begrip in voor waar Andreas Burnier en anderen mee bezig zijn. Als het ware.

In de eerste plaats schijnen de dames reeds lang tevoren overeenstemming te hebben bereikt over de te bezigen scheldwoorden: liberaal, dat kan natuurlijk niet, klassiek-liberaal of oud-liberaal is helemaal foei, denken, zéker als dit een nieuwe maatschappij voortbrengt, is verdacht en, wat erger is, idealistisch. In de normale omgangstaal functioneren deze woorden als eenvoudige plaatsbepalingen; hier dienen ze als understatementen waarmee Burnier in diskrediet wordt gebracht: iemand die het etiket ‘liberaal’ krijgt, kan bijvoorbeeld al niet meer vertrouwd worden. Hoe kritiekloos verder, onnadenkend, nou ja, gewoon dom, deze termen gebruikt worden, springt onmiddellijk in het oog als Anet in haar eerste claus uitlegt dat het denken van Burnier ‘strijdig is met het wezen van het feminisme, omdat er haast een oud-liberaal standpunt uit spreekt’. Het toeval wil nu, dat het in de negentiende eeuw uitgerekend de liberalen van het eerste uur – bijvoorbeeld John Stuart Mill – waren die protesteerden tegen de onderdrukking van de vrouw.

Ondertussen zijn de verstandige meisjes er al een tijdje achter dat termen als socialisme, liberaal, bourgeoisie, staatsoptreden, arbeidersbeweging en dergelijke, nutteloos zijn om de situatie van vrouwen te helpen analyseren. De dames blijven zich echter van deze termen

bedienen alsof er niets aan de hand is, en dat uitgerekend tegen iemand, die juist keer op keer het faillissement van deze begrippen aantoont.

We lezen maar weer even dapper verder, tot waar Anet melding maakt van Burniers ‘vooordeel’, dat een massabeweging iets grauws, iets uniformerends heeft’. Even verder vertellen de dames, dat ze hun ‘uiterste best doen om dat grauwe te voorkomen’. Blijkbaar zit het hen zelf óók niet helemaal lekker met die massabeweging, zodat er zelfs binnen hun eigen denken (maar daar hadden ze toch wel wat tegen) geen sprake meer kan zijn van een ‘vooordeel’. De dames maken het echter helemaal te dol als ze gaan uitleggen waar dit vooroordeel dan wel vandaan komt. Het is ‘ingegeven (...) door afkeer en vrees van de bourgeoisie voor de opgekomen arbeidersbeweging en het socialisme’. Zou dan zelfs iemand als Anet Bleich, die notabene zelf een onderzoek op het gebied van fascisme verrichtte, niet op de gedachte kunnen komen, dat er nog meer massabewegingen bestaan dan die van het socialisme? En dat men daar mogelijkwijs een afkeer van zou kunnen hebben? Trouwens Burnier legt in het interview zelf al uit waar haar afkeer van massabewegingen op gebaseerd is.

Wij zijn natuurlijk maar eenvoudige salonfilosofen en het zal wel daarom zijn dat we de aandacht willen vestigen op nog enkele van de vele aperte onwaarheden, die de dames te berde brengen. Voor Burnier is, volgens Anet Bleich, ‘de individuele ontplooiing niet een doel om naar te streven, maar meer een soort eis vooraf (...)’ Geheel fout: Individuele ontplooiing is volgens Burnier juist doel bij uitstek om naar te streven, dat is nu precies de teneur van *De reis naar Kithira*, van haar essay in *Hollands Maandblad*, en van het interview ‘Moeder-mavo’s en gelijke betaling lijken in haar ogen nuttige trivialiteiten’. Weer mis: Burnier zegt: ‘En verder geloof ik dat het erg interessant zou zijn als mensen gewoon dingen deden en wat minder andere zaken aan zouden vallen of anderen de schuld geven. Bijvoorbeeld zoiets concreets als de huidige moeder-mavo’s, dat vind ik prachtig’. Verderop uit zij haar ingenomenheid met akties als ‘het ingooien van ruiten, net zolang tot het in orde is’ om recht te verkrijgen.

Petra de Vries heeft ook nog wat: ‘Ik vind ook dat Burnier weinig kennis heeft van de feministische kritiek op het westerse denken, op de wetenschap en dergelijke.’ Maar wie schrijft er nu eigenlijk boeken vol feministische kritiek op het westerse denken? Heel goed, Burnier dus.

De dames zeggen ‘een doorbreking (...) van het oude man-mens-beeld’ te willen. Maar ook daar was Burnier, meenden wij, juist ontzettend voor. En wel als eerste.

Even nog de tanden op elkaar: Er is volgens de dames ook iets mis met ‘pogingen (...) iets te veranderen achter de schrijftafel’. Dit soort primitieve intellektuelenhaat is misschien te verontschuldigen voor iemand, die nog aan haar moeder-mavo moet beginnen. Maar wat doen de dames eigenlijk zélf anders, dan achter een schrijftafel zitten? En wat meer is: wat is daar eigenlijk fout aan?

Nee, de dames komen in hun stuk niet verder dan het tegen elkaar aanprevelen van de uitgekauwde formeel-politieke stereotiepen. Drie keer achter elkaar wordt ons de reeds zo afgelike historische materialistische boterham voorgezet.

Maar het droevigste van alles is toch wel dat geen van de gesprekpartners ook maar bij benadering begrepen heeft waar het Burnier eigenlijk om gaat: om verlossing, door een volledig geïndividualiseerd mens te worden, die gevoed wordt ‘door haar eigen onderbewustzijn en haar eigen bovenbewustzijn, die weer met alles verbinding heeft, zoals ze dat als kind had, alleen nu op een autonome manier en niet meer als een gegeven waar je niet onderuit kunt. En dat is het hoogste, waar het om gaat’. Daarvoor is nodig dat we weer beeldend gaan denken, ‘zonder dat we terug vluchten naar 600 voor Christus’. ‘Dan hebben we het geïntegreerde levende denken, maar met alle autonomie die we ons hebben verworven in de afgelopen 2000 jaar’. Dat is zo’n beetje de pointe van Burniers boek, haar essay en haar uitspraken in het interview. En dus niet ‘abortus’, ‘moeder-mavo’, of het machinepark van de maatschappelijke-veranderings-fabriek. We laten het Jakob Böhme maar zeggen: ‘Ohne Erleuchtung (...) wirst du dieses Geheimnis nicht verstehen; denn es ist in des Menschen Geist ein fest Schlosz davor, das musz vorher aufgeschlossen werden’...

Amsterdam, 20 april 1978